

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLI. évf.

Julius—Augustus.

4-ik füzet.

A mennybemenetel.

II.

Vannak esetek — nem ritkán — az ember lelki életében, a mikor egyes, önmagukban véve közömbös szemléletek olyan érzelmeket keltenek, melyek kapcsolva a szemléletekhez, azoknak magasabb értéket adnak. A társulás, a földidézés, az átszellemsítés ráruház valamire egy ú. n. „symbolikus szépséget“, mely értékét teszi aztán annak a viszonynak, mi van a közvetett és a közvetlen között. Ilyen eset állhatott be a mennybemenetel Olajfák hegyénél is — a tanítvány lelkében. Földidézvén dicső emlékét a multnak, azt ráruházta egy helyre, egy emléktől dicsőült helyre s így az a hely jele lett egy isteni értékű viszonynak, mert földidézi örökké az ég és a föld közti összeköttetést s jelképezi ráihlett erejével egyúttal az apotheosisok apotheosisát. Igen! Ez a hegy az érzés, az eszme kifejezője, kidomborítója, mondhatnám vízvázalasztója. Világító toronyként áll, melynek sugarai a halál sötét Josafát völgyébe is behatolnak boldogulást hirdetni. Az életnedv kering benne, melyet az új szellem valódi fényétől gyújtott ihlet és az eleven eszmék hoznak mozgásba. És ez a legendai szinezet, e külső jegye a meghalt Megváltó és az élő tanítvány lelke közti „viszonymak“, — rálátott „symbolikus szépsége“ a Jézus életének — bizonyos vonatkozásban így érintkezik a ker. eszme céljával, mely hatást nyerve, maga is hatni igyekszik . . . S hogy miért éppen hegyre van szükség, mikor a Jézus sirja az élet folyamait minden helyre kibocsátá, ez sem véletlen dolga. A hegyek mint az emberi szellem nyilvánulásának evocatiói szerepelnek. Mózes a Sinain vagy a Horeben, Dávid a Sionon, a görög Istenség az Olympuson, a római dicsőség a Capitoliumon s csakis ott, ezért áll igazi fényben és jelenik meg valódi nagyságban. Jézus dicsőségét is, mint titokzatos hárfá, ezért csak hegy zengheté s ezt ha kivánták, helye-

sen kívánták megvilágítani egy sugárral a lelkeknek odavillanó fényesillámai... Aztán miért is vonzza a hegy mindig az embert? Mert úgy-e hogy a fölfelé törekvés jelképe? Mert örök a vágy túlemelkedni a nagy zsbivásár hétköznapiasságain? Mert ott a magaslat bizonyos lelki magaslatot is suggerál s akkor úgy érezzük, hogy létünk sulya is elveszett, mi a földön a röghöz kötött? Én úgy gondolom, az áhitat apostolaiban is minden az emberi természet rendjén nyilatkozik; tehát őket is vonzta a hegy. S vegyük hozzá, hogy mikor egy helyet az emberi gonoszság vagy tudatlanság kietlen pusztává tett, akkor ott minduntalan a halál eszméje tolakodik előtérbe: nem önként következik-e, hogy tehát ott nagyon keveset fog érdekelni az anyagi lét, mely ugyanazon vereségek szintere lehet jövőben, mint a múltban volt; hanem ellenállhatatlanul egy vágy kerekedik felül, hogy más soha sem érinthető spherákba, más, a mieinknél magasztosabb égbe szálljunk föl, az örökkévalóság végtelen téreibe hatoljunk be? S ha egy névtelen szobrász (Smiles szerint) magát húsz láb magasban képzei az Iliász olvasásakor; ha nagyságot érezvén, magunkat is nagyobbbnak képzeljük, mint magas helyen az emelkedés gondolata is önkénytelen: nem természetes-e akkor, hogy a felhők világába, a tisztaság templomába gondolták magukat ama kegyes lelkek is s már csak azért is, mert érezték, hogy oly magas feszültségben tartja lelküket az eszme, mint felhőt a villany, mely sötét mélységeiben dül? Nem természetes-e a felhő is, mikor a földi bizonytalansághoz olyan jól illett az?... S nem egyenes ujjmutatása-e a Gondviselésnek az Olajfák hegye, mikor azt látjuk, hogy az eszme apostola ép' azért indítja meg a közelálló képzeletének és gondolatának eget csapkodó szárnyait, hogy a végtelenség magaslataira szálljanak föl s hogy hasonlóra bírják rá az egész világot? Rendezhette volna-e jobban bárki is, legenda által föl is idézni az eszmét s aztán annak kilátást is nyitni a jövőbe, minthogy az a magas lelki hangulat, mely megelevenít minden porszemet, melyet Jézus lábaival érintett és a megelevenített helyek lelkes emlékezetének szálai egységesüljenek, fussanak össze egyetlen pontban s ez legyen külső jegye annak, mi mint egy szellemibb és tágabb, szabadabb és magasabb néző pont élt a szűk látókör fölött — a krisztusi eszmének? Találhatott volna-e méltóbb helyet a vallási epopeia trophaeumának a faji

önérzet, mint ezt, hol a Megváltó siratá népe pusztulását, a mely tehát Goethe szavaként mint „minden küszöb, min egy nagy ember átlép — megszentesül“. Volt-e megfelelőbb az eszme ezéjára, mint kézbe venni egyszer a történet elejtett fonalát, rámutatni aztán, hogy a félbenmaradt remények nem váltak a halállal semmivé s ez által az események magaslatára emelni az apostolt s a maga büvkörébe vonni az üldözöt? Nem! Nem! Aztán ki mondja meg most már, ha ezek után a legnagyobb jóakarattal sikerülhetett volna is Jézusnak *abstracte* a szellemi világrendbe való adoptáltatása, a következő pillanatban már nem zavarják-e újra meg, nem kuszálják-e újra össze e gondolati vonásokat a hozzátapadó egyéb vonások? Az agy és a lélek akkor is csak olyan lehetett, mint évezredekkel azután. Tények akkor is rabolhatták meg az elfogulatlanságot!

És ebben igazolva az érzéki formát, kérdem, a helyzet kívánalma mellett van-e még ok, miért előáll a Krisztus-legenda? Van. Az elégtétel... A halál az öntelt farizeusi hiúság, a bosszu műve volt. A föltámadás és a mennybemenetel — a revanche, az eleven tiltakozás. Szívök csordultig telt keserűségével nézték végig a Golgothát, mely mintegy mély sötétségbe taszítá a lelkeket. Ha pedig a fájdalomban égő sziveket egyszer bepermetezheté és megenyhíté az Istentől kiáradó vigasztalás harmata, — minthogy a tele szivekkel ez a jelen esetben meg is esett — akkor az idők *ethikai* szellemét véve alapul, mely szellem amugy is első csirája a nagy horderejű eszmének, új fénytől és a délvidék melegétől új életre serkentve, a halálos néma zsibbadás oszlatásáért ég felé kell szálljon Jézus; mert tettei kísérik, lévén azok mint szárnyak, melyek a minden jót jutalmazó Isten színe elé emelik, hol kárpótlást nyerhet azért a tenger keserűségért, melyet neki a zsidó párt-düh és a papi dolyf okoztak... De egyúttal kiemelkedik a hétköznapiság átlagából s égre tör megkérlelni a zsidók haragvó Istenét. A rideg valót látni és a kérdő szemrehányásokat nézni egy lett volna. A halállal beérni annyi lett volna, hogy reményök a csalódásba fulladt. Ellenben a valóság fölött egy költői képet alkotni s azt becsvágytól dobogó szívvel mindenkivel ismertetni, ezzel tartoznak Mesterük földidézendő emlékének. Vissza kellett útasítani a fásult megadás, az elkábultság szerepét szintúgy, mint a ránehezült bánat örlő érzetét. A messianismus világhódoltató

ereje parancsolta ezt. A napok életnézete sem alkalmas arra, hogy a veszteség fölötti keservbe az egész század magát belebusulja. Az új élet forró szeretete, a lángoló eszmék szivnemesítő ereje szaggatni kezdék az emberiség elkietlenülült kebelét. S már nemcsak látszik, hanem úgy is van, hogy előbb elhamvadna a csillagzatok végtelen fénye, mint a szerencsétlenek és elnyomottak szívében a szerencsés megváltás óhajta. A szemekben ott ragyognak a nagyraváró lelkek minden álmai s ezek tulzottsága is oly természetes, mint az ifjuságé. Halkan hangzó alaptónusa volt ez a lelkeknek, melyet akkor hegyekbe, fákbá mint termékeny esőt szórtak szét, hogy kikeljen sirjából az az óhajtott és oly rég várt, de ismeretlen édes örömeiben oly naiv világ s eljegyezze magának az embereket s lefoglalja a haladást jelző és irányító magaslatot . . .

Minden százévnék megvan a maga tulajdon inspiratiója. Akkor talán nem is volt a mi féken tartsa az inspiráció hevét s talán nem is akadt más ideálja az emberi sziv túlradásainak és természetfölötti hajlamainak — Jézusnál. Minden, de minden vallásos hangulatra, önmagábaszállásra hiv; de mivel a benső szemlélés aligha nyerhetett még akkor kellő táplálékot az abstract hit-titkok rejtelseiben, ép' azért a természet isteni szépségein való elmerengése lett fősajátjává. Aztán az az óriási távolság, mely a valóságtól a képzeletet ma elválasztja, akkor nem volt meg. Az ismeretlen, mi annyi szerelmet fakasztott a szivben, annyira könnyűnek, légiesnek tünt föl, hogy hozzáférhetőnek tetszett a légnék és a fénynek egyaránt. A tapint-hatatlant „dicsőült testben“ alkotják meg; mert a természet öléből kikelt ember még talán nem is mer a saját testére tekinteni az ihlet óráján. Kíérzik aztán a legendákból, hogy az emberiségben haldoklik valami, de készen áll már viszont minden, hogy mikor a pogány hit papnői leszálltak oltáiraikról, akkor a keresztény hit varázsa emelje helyébe felkentjét. Az új szellem kezdetei, a csirázó istenigék, a végtelenre törő vágyak, a természet temploma, a költészet oceanja, a képzelet ecsetétől lelkesített helyek, a lázas napok, a chaotikus korszak, a vulkanikus talaj s a tisztuló föld mind-mind ezt mozditják elé, valamint a fájdalmak Kálváriáját végigjárt hívő, csak annál inkább szivja magába a fényt a világ világosságából, mennél több volt az árny s mennél égetőbbnek látja másoknál a frissülés szükségét . . .

Inspirálva van az egész kor! Vergilius hirdeti, hogy a dolgok új rendje veszi kezdetét; apokrifusok seregenként állanak elő, ajkaikon a legképtelenebb mesékkal s a legédesebb dalokkal, keblükben a legdelejesebb melegséggel; Róma halhatatlanjainak remekcibe beleolvassák a megváltás szent jóslatait; a szellemi nagyság tetőfokát a vértanuság jelzi; a terek exaltált beszédektől hangosak, a fölszabadított ész első vajadásaitól; Platon uralkodni kezd az emberi szellemen, eszméivel bűbajos tájakat nyit meg — s im' ezeken a theologia átvezetve a megostoroztatás és megdicsőülés, a kereszt és a föltámadás nagy hőségét, a fájdalom és megtisztulás körein átalakítja és megtökéletesíti, hogy az egekbe helyezze újra az abszoltnak titokzatos szemléletére, az örökkévaló mérhetetlen ölébe.

S tevé mindezt: minő eszközökkel?

Leszámitva, hogy vannak e műben olyan formák és színek is, melyeket csak együgyü sziv öntudatlan munkája alkot meg, tevé, a mit tett Judea földjének csodás hithatása, Jézusnak erkölcsi fölmagasztalása által s úgy, hogy az evangelium népszabadsági szelleme, mint valami isteni chorust vont a kisérétébe a hellén félsziget szigeteit úgy, hogy a gondolat suggerálhatósága folytán a lét műhelyében a szeretet a földet előbbre tolt a közelebb hozta az eget, melyben átalakul a lélek.

Tudni kell ehez, hogy a keresztény fölfogás szerint a valódi valóságot az ég képviseli. A ker. tanban mindaz, a miről a földi lét romjain fuldokló vágyakozás az ihlet percében csak gondolni mer — az égben tény. Lelkünk sebei ott hegednek be a lelkek ősforrásánál, mint a jegeczéi anyalugjában. Hamuhodó testem sem vesz ki a mindenségből, nem veszhet ki lelkem sem. Istennel leszek, a mint ha hozzáemelkedem, most is Isten közelében lehetek. Ez a keresztény fölfogás ma is erősen tartja magát... Mondhatják, hogy az astrophysikai kutatások már lerombolták az eget, ámbár a bölcsélet a „Ding an sich“ világa, a „megismerhetetlen“ (unknowable) és az „ignorabimus“ ész-tanaival előttem mást mutat; én csak hinni tudok, mert „a nagy, de határos föld körén túl mindenütt eget találunk“. (Eöt-vös.) S hogyha halhatatlan tudósunk Brassai szerint, mióta „az ember gyermekies illuzióinak köde foszladozni kezdett és oszlása egy távoli ég derült, kék foltjaira kilátást nyitott, figyelmét ezen tény nemcsak pillanatnyi érintkezésében, hanem vele való

viszonyában és összefüggésében is megragadta“: hiszem, nem hiában ragadta meg. A művészet nem hazug; a szeretet nem hazug; tehát az abszolút érzete sem lehet hazug. A mennyről való tudat, az Istenhez menetelről való vágy önrealisálódásai, incarnatiói vagy éppen reincarnatiói sokszor és sokféleképpen mehettek végbe, a mint tényleg mentek is végbe attól kezdve, hogy a hívők, az exultáltak belebocsátották mintegy a földbe, a levegőbe lelkük izgalmaikat, indulataikat, izzó reményeit; egész addig, míg az akarat hatalmas lendülete, a lelkek magasabbrendű tapasztalata, a természetfölötti intuitio Buddhát népe szeretetének hetedik egébe helyezi. Illyést tűz-szekéren ragadja el a próféta: szellemi lét jutalmat adó régióinak rehabilitációjára. De minde sokféleség mellett is az igazság egy és örök, hogy t. i. maga a Gondviselés juttatja kifejezésre azokat az egyéni képességeket, melyek egyéniségünk erkölcsi és szellemi mivoltának magyarázatához és fönmaradásához tartoznak.

Mondhatná valaki, hogy mindezt a husvéti hit is eléggé kifejezi, mire való akkor az áldozócsütörtök? Valóban; még ezzel is foglalkozni kell. S mindjárt ki is mondom, hogy a mennybemenetel hite álljon ma úgy az embervilág előtt, a mint kezdetben. Álljon ünnepe fön arra, hogy keressük akkor a szellemi nagyok példáin való erkölcsi fölemelkedés eszközeit.

III.

Az emberiség a maga nagyjait az emlékezet fényével veszi körül s azoknak nagy eszméit, melyeknek értelmük életet adott, világboldogító tetteiket, melyek jegyeiben szellemük drága kincse az időnek örökül marad — a hálás kegyelet túlárado szeretetével ünnepli; szobrokban és más intézményekben érdemeiket megörökíti és hálával ünnepli s példájokat az unokák előtt lelkesítőül mindig mutogatja. És ez nemcsak hogy a legszebb eljárás, de egyszersmind a legtovábbbithatlan és legkegyeletesebb erkölcsi kötelesség is. Nincs ez külső fényért, nincs ez a szó szoros értelmében használt ember-cultusért, mely még az önelvakítás árán is csak hősnék népszerűsítésén fáradoz. Hanem van azért, „mert a marathoni győző emlékszobra nemes lángot ébreszt az ifju Themistocles keblében s a Kálpe szirteinél Herakles felől homályosan szállongó rege a földkerekség leendő urának sze-

meiből dicső tettek után sovárgó könnyeket fakaszt“. Azért van és kell legyen e kegyeletes tény, mert nagy férfiak élettörténelme a régebbi idők eszméivel, izgalmával és örömeivel gazdagítja a lelkeket. S így a kegyeletes emlékezés nem annyira elsíratása, mint időről-időre való föntartása és megőrzése nagy emberek tetteinek és erkölceinek az utókor számára. Helyén van tehát, ha az emberiség valódi nagyjai az eszmei halhatatlanság egére emelkednek, de helyén van, hogy ezeknek nevei az eszmei magasság és dicsőség egére csillagbetűkkel irassanak föl azért is, mert a példa és az élet a maga valóságában és tanulságaiban százszor jobban tanít minden elvont okoskodásnál.

Az emberiség nagyjai egytől egyig mind eget ostromolnak gondolataikkal. Mintegy magaslaton állnak már e földön is, s ott bontják ki lelküket, ott eresztik el lánczairól vágyaikat. S megfagyaláló volna érezni, hogy a tökély utjain hatalmasan előretörékvő ember egyszerre minden eszméivel együtt az örök felejtés temetőjébe sülyedt. Nem volt eddig ez így. Sőt minél inkább elvonta az ilyeneket a felhő, mi miatt nem voltak már többé láthatók, csak annál jobban emelkedtek az emberiség egére. Minél tovább maradtak el velök a látarány vonalai, annál jobban körülölelte őket a felhő; hasonlattal élve, hogy minél nagyobb a távolság a mindennapi élet országutja és a magas hegycsúcsok közt, annál inkább takarja a köd a hegyeket . . . S míg esontetemei a dicsőség osztályosának békén pihentek a nagy édes anya, a föld kebelén; s örökalkó fejénél álomdalt sutogott a szomorú fűz, addig nevét a szellő, mely az alvók szellemével már régen ismerős, szárnyaira vette s átadta a nép ajakára, hogy ismerje meg minden, s az anya gyermeke bölcsőjénél róla beszéljen.

Nagy nevek hallatára, hogy bizonyos melegséget ne érezzen a szív, még a legérzéstelenebb civilisatio sem fogja kivinni . . .

Haláluk pillanatában ugyan inkább a megdöbbenés uralja a lelkeket. Mint hatalmas szikla lezuhanása a tenger tátongó mélységébe, rázza meg az örökkévalóság tengerébe, hullámözönébe való elmerülésök is a sziveket. Am a lélek az érzések skáláján végig fut. Megdöbbenését a bámulat, ezt az aggodalom, a félelem, majd remény váltja föl. Jőnek a szív találgatásai, melyeknek szárnya az optimismus, levegője az égnek felhője, célja a kristály-ég, túl a felejtés árnyán . . . S hosszabb vagy

rövidebb idő múlva, a halál után tán csak egy álomidő elteltével, vagy harmad-, vagy negyvened nap múltán, avagy éppen évek, esetleg évtizedekkel később; de minden esetben a veszteség súlyának, a könnyek édes mérgének leküzdésével — a közvélemény, mintegy eleven mysterium odasorakozik a nagy tettek történetcsentesítette helyeihez, az Olajfák hegyéhez; esodáló, égő tekintete odatapad a helyhez; büverejü szavai a megholtak ajkaira szállnak, hogy aztán lássa és szemlélhesse, hogy hőse eszmévé finomulva eget kérni mint száll fölebb és fölebb a magaslatok felé, a halhatatlan hír tisztább polczára. Igen! Látja és szemléli, hogy a vértanu párolgó véréből az anya föld mindenütt a nemes fő nymbusát hozza életre, és hogy a nagy halott kiemelkedik magából, s mint győzőnek az egék leereszkednek és megnyílnak . . . Sőt sokszor ennél lát és szemlél még többet is. Sok, ki az emberi háládatlanság miatt szívében egy nagy fájdalom szuró töviseivel távozik, mert nem találta meg az érdemlett méltatást, — haló porában, vagy ép hamvait kiásva nyeri el a tiszteletet, mit kortársai tőle megtagadtak. Kit életében ujtó munkájában sárral és szennyel dobált meg az irigység, azt halálában sokszor az elismerés minden csillagai ékesítettek . . . Kit letaposott a világ a hétköznapiság átlagába, emlékét az utókor szeretetének melege addig táplálta, míg Anteus hatalmával emelkedett föl arra a földi mennyországra, melyre az emberiség nagy alakjai, mintegy sirjukból kinőve — feltörnek, bizonyosságául annak, hogy az erős karral védett, hűséggel dicsőített, áldozattal erősített, lelkesedéssel oltalmazott s az ihletés próféta-ságával szolgált igaz ügy ma is feljut tüzön és vizen, harczen és halálon, véren és vason keresztül is a megdicsőülés Olajfák hegyére, hogy onnan a földi nagyság titáni méretekben alkotott apotheosisának szellemkarjaival ölelje az eget.

És tegyük most *Straussal* mindamaz *állítmányoknak*, miket egyes nagyokról állítunk, *alanyául* az egyén, a személy, a nagy férfiak egyénisége és személye helyébe az *összest*, az emberi nemet: van-e, lehet-e ennél szebb, magasztosabb gondolat? Mondjuk, hogy eszménk azt fejezi ki, hogy a földhulláról az egész emberiségnek föl kell emelkednie. Az egyesek története az összesre vonatkozik; rólatok van szó, csak a név változik! . . . Van-e ennél gazdagabb, szebb, tartalmasabb jelszava az életnek? Van-e érezhetőbb, minden korlátan és kételyen felüllevő tisztább fensége az igazságnak? . . .

S hogy ez nem láttani csalódás vagy utópia, ennek bebizonyítására nem kell messze menjünk. Nem fogunk Channing-re, az amerikai emberszeretet prófétájára hivatkozni, ki azt mondja: minden ember nagy, mert emberré született . . . Ezért annak bizonyításához sem kell fogjunk, hogy az agyban a legkisebb gondolat, a szívben a legelső érverés már az embert kiemeli a sárból. Nem szükség mutassuk, hogy magasra viheti nevét az ember, csak értenie kell fellengző lelke hivatását, tudni azt, hogy nem hódolhat senki nyugalmi ábrándjainak s nem lehetünk rideg önzésünk remete-lakói . . . Nem szabjuk itt elé a feltételeket nagygyá levésre: mert ugyis megáll, hogy minden, de minden embernek bármily sorsban és állapotban hatása az utódokra kiterjed. Kiterjed pedig szokásban, vérben, szenvedélyben, jóban avagy rosszban; átöröklődik természete a családra, gyermekre, nőre, unokára, községre avagy társadalomra . . . Nem kiváltságos halandók kizárólagos jutalma e szerint a szellemi magaslat. Halála után mindenki egy láthatatlan magaslaton van, honnan az út, föl a dicsőség fokain, vagy alá a mélységbe viszen. Nem a szerencsés kevesek jutnak csak itélet alá, ezt az itéletet ha szemmel nem is, de mégis oda látjuk illesztve minden életnek a befejezéséhez. Jutalmaz vagy büntet. És sem egyikhez, sem másikhoz nem kell, hogy fenragyogjon a név az eszmék horizontján, ugyis megtörténik, ha a feledés árkába sepi az idők szele . . . Jó tettek emléke a késő unokákban erénynyé nő s folyton növekedik. Gonoszság — pokoli fajzatban tovább szaporodik. Ha vannak a létnek magaslatai, melyen az erény jutalmában alant csalódott nemeslelkűség tettei győzedelmében jutalmat nyer; lehetnek mélységei is, melynek örökre nyugvó homályában gyalázattal földve az ember történelme rothad. Ha vannak az apotheosisnak szellem-karjai, melyek ölelnek; vannak erynnis körmei is, melyek fojtogatnak. Szóval két út van: emelkedés és süllyedés; s tőlünk függ, hogy nevünk melyikhez kapcsolódjék, s sorsunk győzelem legyen vagy bukás?! . . . S ki tagadja, hogy a hit a nemtelen indulatoknak temetője és az erényeknek bölcsője lehet? . . .

S most felelek a főkérdésre, arra tudniillik, hogy a husvétii hit és az áldozósütörtöki nemhogy rontaná, vagy helyettesitené, hanem kölcsönösen kiegészíti egymást. Más mindakettő. Más a lelki, más az eszmei vagy erkölcsi fennmaradás. Amaz a lélek

halhatatlansága, ez a tettek, az élet halhatatlansága, fenmaradása. Amaz egyetemes és szükségképpi. Az ez is, csakhogy más-más jellegben. Egymás nélkül nem állhatnak fenn. A lélek halhatatlansága legalább nem teljes a szellemi emelkedettség nélkül. Mert, hogy ismét Channing szavaival éljek: „oly emberi lény, ki Isten nélkül öntökéletesítés nélkül élt, szintoly kevésbé élvezheti a menny üdvét, mintegy egy porladó hulla, mely a sírból kivéve, a természet legszebb tájképei közé tétetnék, élvezhetné a fényt kialudt szemében, vagy a balzsamos léget, mely az ő porát elfujja.“ Azért feltétele tehát a földi felemelkedés a halhatatlanságnak, mert a ki föl nem emelkedik az emberi hivatás és körülményadta helyzet magaslatára, a látnok megtisztult látkörébe; a ki őseredeti természetben marad: úgy jár, mint a ki tájképekben akar gyönyörködni, melyek csak bizonyos magaslatról tűnnek szemünkbe, de a hegyre emelkedés fáradságát nem veszi magának. Azért kell magasabb szempontból szemlélni az emberi életet, eszmékben és tettekben élni, mert a hús és vér nem nyerheti a lélek örökségét; s még lelkeink is nyerhetik öntökéletesítés nélkül a Zebedeus fiainak adott választ: „nem tudjátok mit kértek.“ Ki számít tehát arra, hogy lelke halhatatlan lesz, annak küzdve maga magával, küzdve magasabb erényekért s a lelki erők kiképződéseért meg kell érlelnie lelkét az üdv élvezetére; hozzá kell mintegy izmosítania az egek ropantságára. S ha erre készíté valaki csakugyan lelkét, vagyis ha tehetségei szerint: a kisértetek legyőzésében, országok boldogításában, vagy egy kis gyermek helyes nevelésében, igazságban és erényben hiven munkált, akkor érdeme van a tiszteletre, kiváltsága a hálára; ellenkezőleg pedig kiváltsága az, hogy jobb lett volna nem születnie.

Igy van az, hogy a menny mindjárt a föld színénél kezdődik. Így van, hogy a lélek boldog örök-életére kell egy foknyi mennybemenetel is. Így van, hogy a mily magasra emelkedtünk az időben, oly magasan vagyunk az örökkévalóságban is. És így van, hogy a mi lelkünk hő óhaja, forró vágya: a sirontuli lét, megdicsőülést, befejezést nyer a mennybeemelkedéskor. Szóval: a mi Kölcsey szerint a nemzeti nagy létnek nagy titka: t. i. a *fenmaradás* és *kiemelkedés*, az áll az egyesre nézve is. Fenmaradás a jövő életben; kiemelkedés a földiségből: nagy titka a mi létünknek is. S míg azt a feltámadás hite, ezt a mennybemenetelét symbolizálja.

Az életjelszó ezért örökre ez marad: emelkedni! Levetni az önzés súlyait. Felszabadítani a léleknek delej áramát, mely a földtől fölfelé von!!

Lemondani sohasem fog az emberiség arról, hogy eljő az idő, mikor nemcsak a martyrologia nagyjainak mennybemenetelével lesz kapcsolatos néhány nap az esztendőből, hanem az összes emberiség eszményi magaslaton lesz. Mennybemenetele lesz nemcsak a választottaknak, de a hivatalosoknak is. S akkor az egetkereső eszmék ünnepe nem egy nap lesz, mert mennybemenetel lesz akkor mindig . . . Szabadság, . . . szeretet, . . . igazság . . . erény . . . béke . . . jóság . . . menny a földön . . . Isten országa . . . Mint egek nyílnak meg és fogadják keblükre a föld vándorát. Az lesz ünnep. Az lesz a valódi ünnep. Ma csak eljövételén munkál. De munkál hittel, szüntelenül az emberiség!

BÖLÖNI VILMOS.

Dávid Ferencz.

(Folytatás.) 158 - 21

Alant még arról is értesít Illyés prófétaként Meliussal magasra fölszárnyalt történetírónk, hogy a nagy Révész Imrétől tanult s tőle csak „tisztázandó kérdésnek“ jelzett „*nagy confederatió*nak“ nemcsak geographiai, *de* szellemi központja is Debreczen volt, — az az egyháztörténetben *csak némileg* járatosok előtt (uti figura docet!) igazolásra nem is szorul“. (Pokoly : I. 125.)

Nem is igazolja ezt Pokoly; hogy is tehetné azt? E helyett könnyü szerrel az alapul vett hortobágyi homokra kezdi fölépíteni ref. egyházát. Első fogása az, hogy Melius fegyverzett Pallas Athene, 2.-ik: 1556-ban találkozunk vele először Wittenbergben, 3.-ik: másfél év mulva, 4. lekipásztorul, 5. sürgősen, 6. hívják *haza*. 7. Mert itt *égető* szükség volt reá. 8. „Debreczen azonnal központja a ref. egyházi mozgalmaknak“. 9. Melius „a m. reformátusságnak századokon át vezére“... 10. „Legjellegzetesebb képviselője is *marad*“.

Igy foly ez a bűvös-bájos festékű tündéries rajz az egyháztörténet 123. lapjától kezdve. Csak a 153.-ikon látunk némi józanabb igazolást 1562/3-ról: „Most már többé nem Wittenberg, hanem Genf vezeti a m. reformátusokat... az *alakuló félben* (értsd: még 1563-ban is csak *félben*) levő egyház teljesen határozott kálvini jellegű nyert“. (Pedig Pokoly Meliusa már 1559-ben a „legjellegzetesebb“ ref.)

Ám itt egyben nem kis igaza lesz Pokolynak: „A határozott állásfoglalásnak (1563-ban) olyan hatása volt, *mint a választóviznek*“. De miért titkolta ezt el meseírónk 30 lapon át s itt is csak Hanerre, a luth. püspökre, tud hivatkozni s vele adhatja elé, a mi könyve eddigi 30 lapján egyedül igaz történet: „A tarczali-tordai zsinatok alkalmával esett a legnagyobb csapás (!) a Luther-követőkön, mert akkor vették be a legtöbben a ref. vallást“. (I. 153.)

Érdekes Isten ez elismert csapása után a történet naiv további szövege: „A reformátusoknak ilyen gyors (?) és biztos (!) haladásában... ügyök gyorsan közeledett a diadal felé“. (T. i. 5 év mulva értek el a 123. lapon 1559-re fogott kezdéshez.) 1563-tól kezdve